

ZAPAŽANJA O UTJECAJU RADA NA LJUDSKO ZDRAVLJE U DJELU IVANA KRSTITELJA LALANGUEA

GUSTAV PIASEK¹ I MARTINA PIASEK²

Trakošćanska 5c, Varaždin¹, Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada, Zagreb²

Primljeno 7. svibnja 1997.

Prikazani su podaci iz prve stručne medicinske knjige na hrvatskom jeziku Ivana Krstitelja Lalanguea, banskog liječnika i fizika Varaždinske županije iz XVIII. stoljeća, o utjecajima štetnosti pri radu na ljudsko zdravlje. Opisano je u kojoj su mjeri bile odrazom prvih ideja o bolestima vezanim za rad, poglavito kapitalnog djela »oca medicine rada« Ramazzinija. S druge strane, pojavljivanje ovih ideja bilo je uvjetovano začecima industrijalizacije i uvođenjem manufakturne proizvodnje u našim krajevima. Lalangue je u svojem djelu isticao fizičko naprezanje pri radu kao glavni uzročnik bolesti u pučanstvu. Isticao je značenje podataka iz profesionalne anamneze bolesnika. U njegovu djelu nalaze se i začeci ideja o profesionalnoj rehabilitaciji bolesnika. Zaključeno je da su prikazane ideje preteče današnjih modernih pojmova medicine rada o profesionalnim bolestima te istaknuto značenje činjenice da su se pojavile na tlu današnje Hrvatske ubrzo nakon njihova pojavljivanja u industrijski razvijenijim zemljama.

Ključne riječi:
medicina 18. stoljeća, prva hrvatska medicinska knjiga, uzroci bolesti, začeci industrijalizacije, zdravstveno prosvječavanje

Ivan Krstitelj (Jean Baptiste) Lalangue bio je banski liječnik i županijski fizik Varaždinske županije od god. 1771. do svoje smrti. Rođen je 27. travnja 1743. g. u mjestu Matton, u belgijskom Luksemburgu. Studirao je medicinu u Beču gdje je promoviran u doktora medicine 29. rujna 1770. g. disertacijom »Dissertatio inauguralis anatomica neuralgiam sistens« (1). Lalangue je umro u Varaždinu 20. svibnja 1799. g.

Osobni liječnik carice Marije Terezije (1740 – 1780) i šef cjelokupnog zdravstva Habsburške Monarhije bio je Gerhard van Swieten (Leyden 1700. g. – Schönbrunn, 1772. g.), Lalangueov zemljak (2). Hrvatski ban Franjo Nadaždi (1708 – 1783), ban od 1756. (3) zamolio je caricu da pošalje kojeg sposobnog liječnika u Varaždin zbog nesređenog stanja u zdravstvu i nesuglasica liječnika u gradu, a i zato što je sam trebao liječnika. Tako je na van Swietenov nagovor carica poslala u Varaždin Lalanguea. Ban

je Lalanguea imenovao god. 1771. svojim osobnim liječnikom a iduće godine Lalangue je imenovan županijskim fizikom.

Godine 1770. objavljen je prvi zdravstveni zakon za sve zemlje Habsburške Monarhije »Normativum de re sanitatis«, kojeg je autor bio van Swieten. U to je vrijeme, po caričinoj naredbi, van Swieten također reformirao studij, najprije na medicinskom, a potom i na ostalim fakultetima u Beču.

Van Swieten je poznavao Lalanguea još iz doba kad je bio student, a neko vrijeme Lalangue je bio i njegov osobni tajnik. Želio je da upravo Lalangue provodi njegove zamisli u praksi. To tim više jer je u to vrijeme zapovjedništvo sjevernog dijela Vojne krajine bilo smješteno u Varaždinu, a zakon se nije odnosio na uređenje zdravstva, ponajprije preventive, samo u zemlji nego i na granicama. Lalangue je pomišljao zadržati se kratko u Varaždinu, tek da udovolji van Swietenovim željama, no ubrzo se saživio s ljudima Varaždina i okolice i ostao ondje puno duže negoli je isprva planirao. Godine 1772. umire van Swieten i tako Lalangue gubi svojeg pokrovitelja, ali, s druge strane, možda je i to bio jedan od razloga Lalangueova zadržavanja u Varaždinu (1). U predgovoru svoje knjige (4) Lalangue, među razlozima za njezino pisanje, spominje:

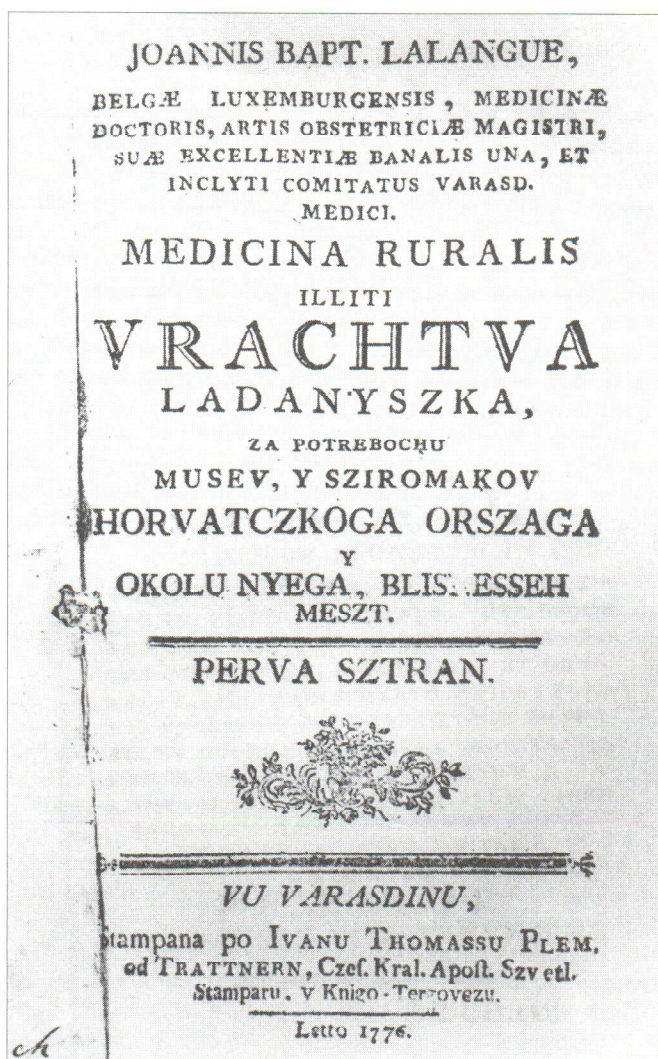
»... ovu Knisiczu zkup jezsem zpravil, y za haszen obchinszku mojih zemlyakov, pri kojeh sztanujem, vun na szvetlo jezsem posztavil; za haszen, velim, mojih zemlyakov, ar gde je kruh, onde je y domovina.«

PROSVJETITELJSKE IDEJE

Vrijeme u kojemu je Lalangue živio i djelovao u Varaždinu doba je pojave prosvjetiteljskih nastojanja u cijeloj Europi, što započinje koncem XVII. i nastavlja se u XVIII. stoljeće. Kod nas to razdoblje povjesničari nazivaju dobom prosvjetiteljskog apsolutizma i odnosi se na vladavinu carice Marije Terezije i njezina sina-nasljednika, Josipa II. (1780 – 1790) (5).

Lalangue je, osim što je djelovao kao praktični liječnik liječeći svakoga tko mu se obratio, bio županijski fizik koji se bavio svim područjima koja su u interesu ljudskog zdravlja na području županije. To je uključivalo pitanja uređenja toplica, lokacije groblja, podučavanje primalja, suzbijanje prostitucije u gradu, sanaciju okoliša, posebice vode u gradskim opkopima, te suzbijanje zaraznih bolesti. Posebno mjesto zauzima djelovanje Lalanguea u području zdravstvenog prosvjećivanja. Uz mnoge rukopise (bilješke o svojim bolesnicima i izvješća Županijskoj skupštini i Hrvatskom kraljevskom vijeću o stanju toplica), napisao je pet knjiga. Pisao je na latinskom jeziku, a tekstovi su potom prevedeni na hrvatski kajkavski jezik, osim jedne knjige koja je objavljena na mađarskom jeziku.

Lalangue je napisao i objavio prvu stručnu medicinsku knjigu na hrvatskom jeziku i započeo, uz pomoć prevoditelja, stvarati hrvatsko medicinsko nazivlje (1, 4, 6). Naslov te knjige je »Medicina ruralis illiti Vrachtva ladanyszka« (slika 1). Knjiga je napisana god. 1774., ali je dvije godine čekala odobrenje dvorske cenzure za objavljivanje, pa je tiskana god. 1776. u Varaždinu, u tiskari Tomaša pl. Trattnera. Lalangue je bio zadojen idejama François-a Quesnaya (1694 – 1774), koji je, odbacujući merkantilizam, zagovarao proizvodnju kao izvor bogatstva i seljake svrstavao i nazivao

Slika 1. Preslika naslovne stranice Lalangueove knjige »Vrachta ladanyszka« iz godine 1776.
tiskane u Trattnerovoj tiskari u Varaždinu.

»temeljem gospodarstva države«. Još više bio je potaknut knjigom »Poduka narodu o zdravlju« (*Avis au peuple sur sa santé*), švicarskog liječnika Simona Andréa Tissota (1728 – 1797), pobornika zdravstvenog prosvjećivanja najsiromašnijih (5). Za medicinu rada ta je Lalangueova knjiga veoma važna. Ona potvrđuje da je njezin autor u svakodnevnoj praksi opažao u svojih bolesnika određene pojave koje nije bilo moguće drukčije protumačiti negoli posljedicama štetnih učinaka rada.

LALANGUEOVO POZNAVANJE RAMAZZINIJEVA DJELA

Talijanski liječnik Bernardino Ramazzini (1633 – 1714) bio je ponajprije praktički liječnik, nakon toga bolnički i konačno profesor na medicinskim fakultetima u Modeni i u Padovi. Napisao je knjigu »Rasprava o bolestima zvanja« (*De morbis artificum diatriba*), koja je objavljena u Modeni god. 1700., a drugo izdanje objavljeno je god. 1713. u Padovi. To je najvažnije Ramazzinijevo djelo i ujedno najvažnije djelo u povijesti medicine rada, koje je svojem autoru pribavilo ime »oca medicine rada« (7, 8). U knjizi je u 52 poglavlja opisao brojna zvanja promatrajući ljude zaposlene na opisanim poslovima. U drugom dijelu je, uz već spomenute, dodao još neka druga, među kojima i zvanja intelektualaca, učenjaka i opatica. Ramazzini nije pokazivao samo zanimanje za brojne štetnosti kojima su ljudi izloženi pri radu i zdravstvene posljedice tih štetnosti. On je također kritizirao uvjete života i rada nametnute radnicima te dovodio mnoge bolesti u svezu s tim, nazivajući to »nasiljem koje se čini prirodnoj strukturi čovječeg tijela« (7). Zbog svojih ideja koje odražavaju promatranje čovjeka u svekolikom radnom i životnom okolišu u kojem može biti izložen štetnim zdravstvenim učincima, danas vjerojatno nije upitno može li se Ramazzini s jednakim pravom nazvati i »ocem zdravstvene ekologije« (8).

U svojem kapitalnom djelu Ramazzini je postavio sebi i svojim sljednicima zadaću da u anamnezi, koju inače ispituju prema Hipokratovu učenju želeći dobiti što je više moguće podataka o bolesnikovim tegobama, obilgatno i uvijek pitaju bolesnika KAKVIM SE POSLOM BAVI:

»Medici munus plebeios curantes interrogare quas artes exercent.«

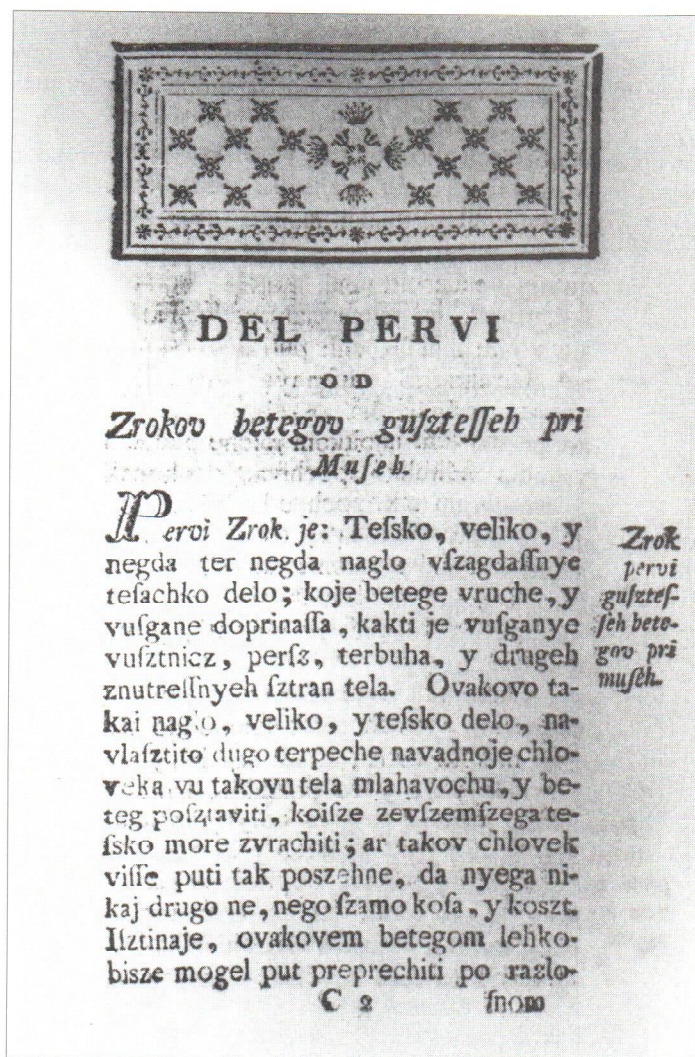
Dakle, »dužnost je liječnika koji liječi ljude pitati kakvim se poslovima bave« (7). Tom preporukom Ramazzini ne samo da usavršava postupak medicinske anamneze već svim liječnicima omogućava pobliže proučavanje bolesti koje nastaju utjecajem rada kod povjerenih im bolesnika.

U vrijeme Lalangueova djelovanja u našim krajevima nije bila razvijena industrija. Industrijalizacija je bila tek u začetku i javljale su se manje »industrije« manufakturnog načina rada. Ipak i to je bilo nešto novo u odnosu prema dotadašnjem obrtničkom radu (9). Pri takvom je radu dominirala uporaba fizičke snage, što je Lalangue točno uočio. Zabilježio je da su fizičkim naporima posebice izloženi seljaci pri svojem napornom težačkom poslu. Razmišljajući o tome u svojoj knjizi u prvom dijelu, u kojem se govori »O češćim uzrocima bolesti u seljaka« (*Od Zrokov betegov gusztesseh pri Museh*), na prvom mjestu ističe težak i naporan svakidašnji rad (slika 2):

»Peri Zrok je: Tessko, veliko, y negda ter negda naglo vszagdassnye tesachko delo; ...«

Iza toga, kao daljnje uzroke nabraja: siromaštvo, manjak potrebne hrane, loše pripravljena hrana, nedovoljna i neodgovarajuća odjeća i/ili obuća, smrad i nered po selima i u kućama, neprozračnost stanova i pijančevanje (4).

Da je Lalangue znao za Ramazzinijevo djelo, odnosno da je proučavao literaturu tadašnjeg doba, pogotovo u svjetlu nastanka i pojave industrije, pa makar samo manufakturne, vidljivo je iz 26. poglavlja njegove knjige. I on ondje govori o pitanjima koja liječnik mora postaviti, osobito kada bolesnik nije prisutan (često su bile takve

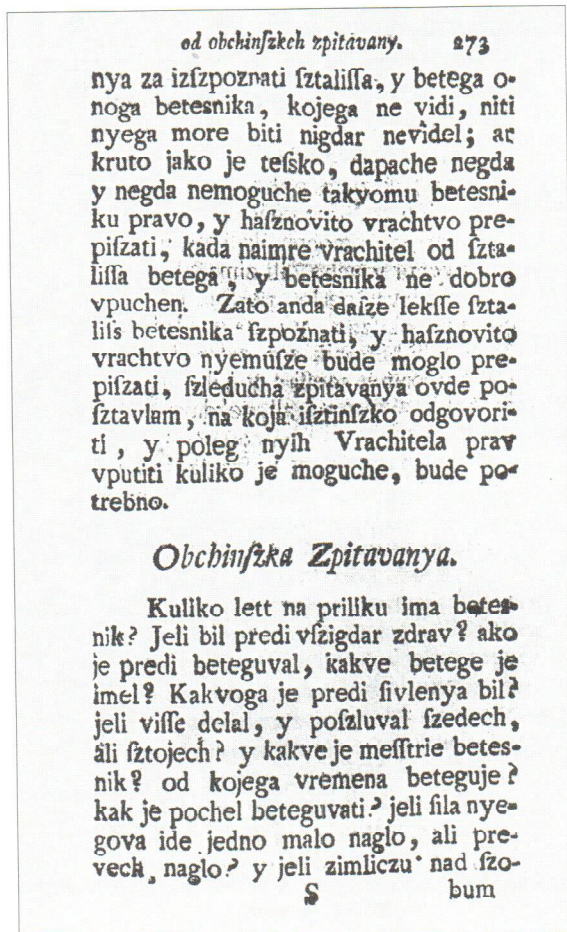

Slika 2. Preslika 35. stranice Lalanguoeve knjige »Vrachtva ladanyszka«: Prvi dio, »Uzroci bolesti češći kod seljaka«.

prilike da bolesnici nisu mogli doći do njega zbog velike udaljenosti ili zbog siromaštva). Smatra da treba pitati »koliko otprilike godina ima bolesnik, je li prije bio uvijek zdrav, od čega je bolovao, kakav je imao život, je li više radio sjedeći ili stojeći te kakvog je zanimanja bolesnik« (4):

»Kuliko lett na priliku ima betesnik? Jeli bil predi uszigdar zdrav? ako je predi beteguval, kakve betege je imel? Kakvoga je predi sivlenya bil? jeli visse delal, y poszluval szedech, ali sztojech? y kakve je messtrie betesnik? ...«.

Ovo nedvojbeno upućuje na to da je Lalangue poznavao Ramazzinijevo djelo, uključujući njegove preporuke, te ih usvojio i primjenjivao u svojem svakodnevnom radu (slika 3).

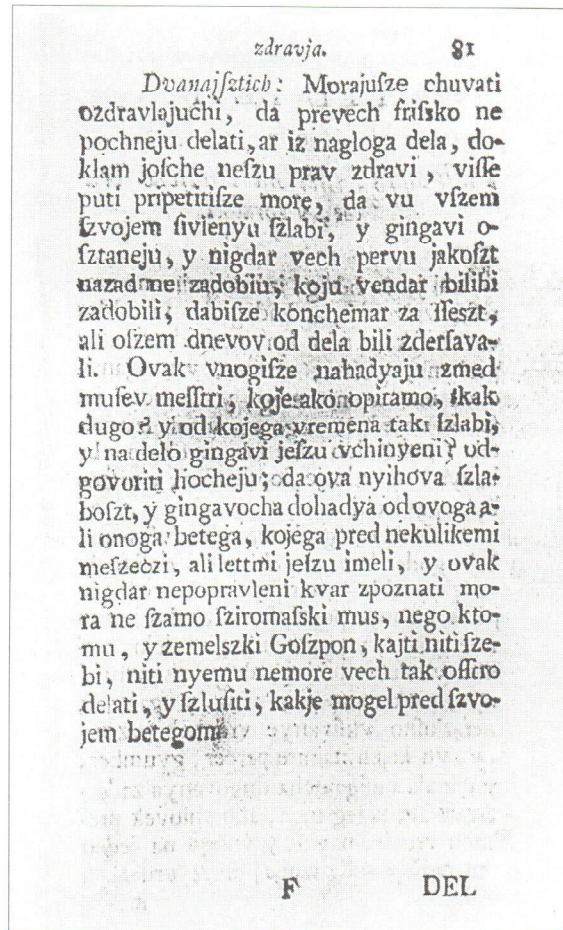

Slika 3. Preslika 273. stranice Lalangueove knjige »Vrachtva ladanyszka«: »Opće ispitivanje«.

Rehabilitacija bolesnika

U trećem dijelu svoje knjige (4), pod točkom 12 uputa, Lalangue raspravlja o vremenu u kojemu se izliječeni nakon preboljele bolesti još mora čuvati i kroz koje vrijeme ne

smije započeti radom. On kaže da oni koji pre naglo nakon bolesti počnu raditi, dok još nisu sasvim oporavljeni, više puta toliko oslabe da se nikad više ne oporave niti steknu onakvu snagu kakvu su imali prije bolesti. Nakon preboljele bolesti treba se suzdržavati od rada barem tijekom 6 – 8 dana. Ako bismo pitali takve, piše Lalangue, koji se nisu oporavili, otkada su slabi, reći će nam da to traje od bolesti koju su preboljeli prijekoliko mjeseci ili, možda, nekoliko godina. Lalangue, dalje, zaključuje

Slika 4. Preslika 81. stranice Lalangueove knjige »Vrachtva ladanyszka« na kojoj se govori o potrebi oporavka nakon bolesti.

da ovako onespособljeni i nedovoljno oporavljeni ljudi ne koriste ni sebi samima, a niti »zemaljskom gospodinu« (slika 4).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Promatrajući uzroke obolijevanja u ljudi, Lalangue u svojoj knjizi »Vrchtva ladanyszka« nabraja uzroke i pritom na prvo mjesto stavlja svakodnevnan naporan fizički rad kojemu su seljaci-težaci koje je promatrao izloženi. To opažanje potkrepljuje i podacima iz tadašnje literature. Svojom knjigom i idejama prikazanim u njoj nedvojbeno potvrđuje poznavanje tada dostupnih podataka o bolestima zvanja. To se najjasnije vidi iz navedenih pitanja koja treba postaviti bolesniku ili o bolesniku. U predgovoru svoje knjige potvrđuje da je čitao knjige napisane o tim problemima i piše:

»... ar valuwati moram, da iz vnogeh Knig nyegoveh vnoga szemsze navuchil, y ovde vre sztanujuch, vu vnogeh nyega jeszem naszleduwal, ...«

Potonje se odnosi na naprijed spomenutog Tissota i njegovu knjigu. Savjeti pak za opća pitanja bolesniku potvrda su da je Lalangue također dobro poznavao i Ramazzinijevo djelo.

Moramo imati na umu da je vrijeme u kojemu je djelovao Lalangue vrijeme početaka industrijalizacije kod nas u XVIII. stoljeću. Zaključujemo iz njegovih knjiga da je bio pažljiv i točan motritelj svega što je bilo u svezi s ljudskim zdravljem, pa je tako morao uvidjeti i nove štetnosti koje su nastajale pri radu u ljudi zaposlenih u tada još prilično primitivnoj »provozodnji«, u kojoj je glavna pokretačka snaga bio fizički rad. Zato fizičko naprezanje Lalangue ističe kao najvažniji uzrok bolesti i oštećenja čovječeg tijela. Nadalje, zalaže se za potrebu duljeg oporavka i suzdržavanja od takvog napor-nog fizičkog rada nakon prestanka bolesti. Moramo prihvatiti činjenicu da su Lalangue kao i još neki drugi liječnici, a nešto prije Ramazzini, shvaćali utjecaj rada i štetnosti pri tom kao nove etiološke čimbenike nekih novih oštećenja u izloženih osoba koje danas, nakon dva stoljeća, jezikom moderne medicine rada nazivamo profesionalnim bolestima odnosno profesionalnim oštećenjima. Može se zaključiti da naša suvremena medicina rada u Hrvatskoj može tako s pravom upozoravati na korijene ideja nastalih u svojoj povijesti o nastanku oštećenja pri radu, zaštite i liječenja profesionalno izloženih osoba, u nimalo manje značajnoj mjeri negoli u drugim dijelovima svijeta.

LITERATURA

1. Piasek G. Ivan Krstitelj Lalangue, Acta Med 1975;1:79-85.
2. Glesinger L. Swieten, Gerhard van. U: Medicinska enciklopedija, sv. 9. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1964:395-6.
3. Krasović M. Nadaždi grof Franjo. U: Znameniti i zaslužni Hrvati 925-1925. Zagreb, 1925:196.
4. Lalangue J-B. Medicina ruralis illiti Vrchtva ladanyszka, za potrebochu musev, y szziromakov horvatczkoga orszaga y okolu nyega, blisnesseh meszt. Vu Varasdinu: Stampana po Ivanu Thomassu Plem. od Trattnern, Czes. Kral. Apost. Szvetl. Stamparu y Knygo-Tergovczu, 1776.
5. Piasek G. Djelovanja varaždinskih liječnika na prijelomu XVIII. u XIX. stoljeće. Medicus 1996;5: 85-90.
6. Grmek MD. Prvijenac hrvatske medicinske književnosti. Zagreb: Biblioteka kulturno-prosvjetnog društva hrvatskih Zagoraca »Matija Gubec«, sv. 1, 1957.

7. *Farneggiani L.* L'opera di Bernardino Ramazzini nel campo della medicina del lavoro. *Med Lav* 1983;74:426–32.
8. *Hook GER.* Ramazzini: father of environmental health? *Environ Health Perspect* 1995;103:982–3.
9. *Piasek G, Piasek M.* Razmišljanja starih varaždinskih liječnika o štetnosti pri radu i profesionalnoj rehabilitaciji. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 1996;8–9:281–6.

Summary

OBSERVATIONS ON THE EFFECTS OF WORK ON HUMAN HEALTH IN THE BOOK BY JOHN THE BAPTIST LALANGUE FROM 18th CENTURY

The paper presents particulars on damaging effects of work on human health drawn from the first professional medical book published in the Croatian language. Most official documents and papers of the 18th century were written in Latin. Originally, the subject book, *Medicina Ruralis*, was also written in Latin and subsequently translated to Croatian. It was published in 1776, in the city of Varaždin, Croatian capital at the time. The author was John the Baptist Lalangue, the viceroy's physician and the official physician of the Varaždin county, during the rule of Hapsburg archduchess Maria Theresa. The paper attempts to show to what extent does the Lalangue's book reflect the first ideas and recommendations related to occupational diseases, particularly those described in the capital work of Ramazzini who was acknowledged as »the father of occupational health«. Such ideas developed with the progress of the Industrial Revolution at the end of 17th century. In his book, Lalangue considers hard, physical work the major cause of diseases in population he observed and cured in his everyday practice. He gave detailed recommendations for physicians on how to get professional history data of the patient. Furthermore, Lalangue's book introduces the first ideas as to the professional rehabilitation of diseased persons. The paper concludes that Lalangue's ideas represent the origins of modern occupational health on Croatian territory, and emphasises the significance of such ideas appearing soon after their occurrence in other industrially more developed European countries.

Key words:

beginnings of industrialization, causes of diseases, 18th century medicine, 1st Croatian professional medical book, health education

Requests for reprints:

Dr. sci. Martina Piasek, dr. med.
Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada
Ksaverska cesta 2, p.p. 291,
10001 Zagreb
Email: mpiasek@mimi.imi.hr